

KERNY TERÉZIA

Mariazell és Magyarország

Egy zarándokhely emlékezete*

Kiállítás nyílt a Kiscelli Múzeumban, ahol a hajdani trinitárius templom terében Közép-Európa legnagyobb búcsújáróhelyét és magyarországi filációit (Celldömölk, Óbuda-Kiscell, Szekszárd – Mariazell-kápolna) századokat idéző gazdag emlékanyag mutatja be a látogatóknak. Mariazell kiemelkedő szerepet játszott a magyarországi zarándoklatok történetében, különösen a XVII–XVIII. században. Hatósugara lényegében az egész Kárpát-medencére kiterjedt, de különösen a Dunántúlon volt erős a vonzása. Jelentősége messze túl lépte a bencés rend köreit.

A kegyhely rövid története

A stájerországi Mariazell kegyhelyének megalapítását a legenda a Sankt Lambrecht-i bencés kolostor szent életű szerzetesének, egy bizonyos Magnusnak tulajdonítja, aki nagy tömegeket vonzó térítő útjai során 1157. december 21-én elvetődött a mai Mariazell környékére, ahol egy legördülő szikla teljesen elzárta az útját. Mivel már besötétedett, meg sem kísérelte az átkelést, hanem nyugovóra tért, és a Szűzanya iránti különleges tiszteletből állandóan magával vitt fából készült Szűz Mária-szobrát egy sziklára helyezte. Ekkor a szikla kettévált, s szabaddá vált az út, amely egy dombra vezetett. Itt Magnus a szobrot egy farönkre állította, és egy fából egy kis kápolnát, azaz „cellát” emelt fölé. A kegyes hagyomány szerint innen ered a település neve. Az alapítási legenda arról is tudósít, hogy a kegyhely első zarándokai Henrik morva őrgóf és felesége voltak, akik Szűz Mária csodája folytán kigyógyultak súlyos betegségükből. Még további mirákulumok is történtek itt, s a kis épület csakhamar szűknek bizonyult a közelről-távolról egyre nagyobb számban idetóduló emberek befoga-

dására, ezért a kegyes legenda szerint Henrik és felesége a csodás gyógyulásukon érzett hálából egy nagyobb templomot emeltetett. A templom első ismert írásos említése 1266-ban kelt, s egy Szűz Mária-oltár felszenteléséről tudósít. 1342-ben II. (Habsburg) Albert egy oltárt alapított a templomban, és vásártartási jogot adományozott a településnek. 1346-ban VI. Kelemen pápa engedélyezte az első pápai búcsút a kegyhelyre látogatóknak. 1358. április 8-án Nagy Lajos magyar király a Boldogságos Szűz (maria)zelli templomának búcsúért folyamodott VI. Ince pápánál. Kérvénye mögött fölsejlik az alig két hónappal korábbi, Dalmáciát ismét a Magyar Királysághoz csatoló zárai békekötés fölött érzett öröm és hála, a magyarok között is egyre népszerűbbé váló kegyhely kétszázéves jubileuma és a király mély katolicizmusa, illetőleg Mária tisztelete is. Elképzelhető, hogy éppen ebben a folyamodványban keresendő az ősforrása annak az újabb alapítási legendának, amelyre Mariazell és Magyarország máig tartó bensőséges lelki kapcsolata épül.

Egy XV. századi hagyomány szerint az 1300-as évek közepére teljesen elkészült új gótikus zarándoktemplomot Nagy Lajos építtette, mivel a régít túl szűkösnek tartotta. A király donációja valójában csupán az épület egy részére vonatkozhatott, valószínűleg a szentélyre, amely egyébként építészetileg feltűnően hasonlít az aacheni dóm szentélyére. Az is bizonyos, hogy a király gazdag liturgikus berendezési és felszerelési tárgyakkal, ereklyékkel látta el a templomot. Kegyes adományai szinte kivétel nélkül megsemmisültek az évszázadok viharában. Személyes ajándékai közé tartozott egy nyakában viselt tábla alakú ereklyetartó és az a Szűz Mária-kép, amely a kegyszobor mellett a kegyhely második legfontosabb kultusztárgyává vált.

A XV. századtól a kegyhely egyre inkább a Habsburgok politikai és nagyhatalmi ambícióit reprezentálta. III. Frigyes 1452-ben, német-római császárrá koronázásakor búcsú kiváltságot eszközölt ki Mariazell számára. II. Ferdinánd (1578–1637) a kegyhelyet tette meg biro-

* Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumban. Budapest, 2004. május 28 – 2004. szeptember 12. A kiállítást rendezte: Farbak Péter – Serfőző Szabolcs. Tudományos tanácsadók: Galavics Géza – Marosi Ernő – Szilárdfy Zoltán.

fotó: Serfőző Szabolcs

Ismeretlen festő: Szent László imájára éhező katonáinak megjelennek a bivalyok és a szarvasok 1660–1670, falkép, Mariazell, Bazilika, Szelepcsényi-kápolna

dalma spirituális központjává, amely törökellenes és ellenreformációs színezetével nagy jelentőségre tett szert. A mariazelli Szűzanya a Habsburg birodalom patrónájává (*Magna Mater Austriae*), ezáltal a Habsburg-állameszme egyik legfontosabb szimbólumává vált, és fontos szerephez jutott a dinasztia hatalmi reprezentációjában. 1664-től Domenico Sciascia építész tervei szerint majd negyven éven át folyt a középkori templom átalakítása, s tizenkét mellékkápolnát építettek köré. A templom északi oldalán sorakozó kápolnákat – kettő kivételével – magyar főnemesi mecénások (Nádasdy Ferenc, Esterházy Pál, Draskovich Miklós, Szelepcsényi György) emelték az 1660–1670-es években. Ikonográfiai programjával egyedülálló Szelepcsényi György hercegprímás temetkezőhelye, a Szent László-kápolna, melynek falát a szent király legendájának kevésbé ismert (bivalycsoda, szekércsoda) vagy korábban egyáltalán nem ábrázolt (vízfakasztás) jelenetei díszítik. 1757-ben nagy fénnel ünnepelték meg a kegyhely alapításának hatszázadik évfordulóját. Ebben az esztendőben 373 ezer látogató kereste föl a templomot. Közöttük volt Mária Terézia is József, Károly és Lipót fiával. A királynő adományai közül formájában egészen különleges az a nyolc lángoló fogadalmi ezüst-

szívből összeállított lámpás, amelyet sikerült kölcsönkérni mostani kiállításra, ahogyan egy másik, 1769-es ajándékát is, a Habsburgok családfáját ábrázoló ezüst antependiumot, amelynek tizenkilenc domborművét Balthasar Ferdinand Moll bécsi szobrász készítette.

A XVII–XVIII. század a mariazelli búcsújárás virágkora volt. Magyarországról is tömegek keresték fel a kegyhelyet, amelynek rekatolizációs politikai szerepe ebben az időben volt a legerősebb, és jelentős kultúráközvetítő hatást fejtett ki azzal, hogy együvé hozta és közös lelki élményben részesítette a különféle társadalmi és etnikai csoportokat. A búcsújárók soraiban a világi arisztokrácia prominens képviselői éppen úgy feltűntek, mint a klérus tagjai, a polgárság képviselői, a városok előljárói, módosabb parasztgazdák. Ott-tartózkodásukra, zarándoklatuk indítóokaira a szép számmal megőrződött fogadalmi tárgyak: offerek, festmények, kolostormunkák, nyomatok és egyéb hálaajándékok emlékeztetnek. A különleges művelődés- és helytörténeti, sokszor valódi művészi értékkel bíró daraboknak tekintélyes hányadát sikerült megszerezni a kiállítás időtartamára. Látható például Szeged nagyméretű fogadalmi festménye, amelyet a város 1709-ben készített a pestisjárvány emlékére, Szirmay Tamás 1748-as

Nagy Lajos király álma a mariaveller kegyzsoborral és a „kincstári kegyképpel”, Szentkép, Pergamen, tempera, XVIII. század. Budapest, Iparművészeti Múzeum, Kisgyűjtemények Osztálya (Prokopius Béla-gyűjteménye)

*ex voto*ja vagy az 1763-as pusztító földrengésből szerencsésen megmenekült Győr fogadalmi festménye.

A XIX. századi szekularizáció légkörében a mariaveller zarándoklatok is fokozatosan elveszítették korábbi kohéziós szerepüket. E század legnagyobb hatású eseménye kétségtelenül a Scitovszky József hercegprímás vezetésével, mintegy harmin ezer magyar zarándok részvételével 1857-ben megtartott jubileumi búcsújárás volt, mely kötődött a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának az évi kihirdetéséhez, de az önkényuralom időszakában burkolt politikai tartalommal is bírt. Az alapítási évforduló alkalmából Ferenc József császár és Erzsébet királyné értékes miseruhát, Scitovszky érsek pedig egy neogótikus ezüst füstölőt ajándékozott a templomnak. Az utóbbi látható a mostani kiállításon,

miként az az 1882-ben készült, a kegyoltár előtt imádkozó Karácsonyi családot ábrázoló fogadalmi dísz tárgy is, amely a kiállítás plakátját díszíti. Ez a tárgy még teljes fényében érzékelteti azt a nagyvonalú és bőkezű reprezentációs pompát, amely ekkorra már jószerevével egészen eltűnt a Mariaveller felkereső zarándokok ajándékaiból. De hitéleti jelentőségét nem veszítette el a hely, aminek jeléül 1908-ban X. Pius pápa a kegytemplomot bazilika rangjára emelte.

A kegyzsobor és a kincstári kép

A mariaveller Szűz Mária-tisztelet két legfontosabb tárgya a kegyzsobor és az úgynevezett kincstári kegykép (Schatzkammerbild).

Az első egy XIII. századi, 52 cm magas festett hársfa szobor. A bazilika kegykápolnájának oltárán áll. A kompozíció Szűz Máriát trónuson ülve jeleníti meg. Fején fátyolt visel, hosszú ruhája vörös, földig érő kék palástját arany hímzés szegélyezi. Jobbjával gyengéden átkarolja a gyermek Jézust, aki jobb kezében almát tart. A Szűzanya mint második Éva egy gyümölcsöt (fügét?) nyújt felé, mintegy a paradicsomi tiltott fára, vagyis Ádám és Éva vétkére utalva, az alma pedig az ősszülők bűnét eltörlő Megváltó uralkodói jelvényeként, országalmaként értelmezhető. A szobrot más kegyzsoborokhoz hasonlóan díszes selyembrokát ruhába öltöztetik. Az évszázadok során mintegy százötven ilyen öltözet készült, színük a liturgiai év ünnepei szerint változik. Az egybeszabott, harang alakú palástok teljesen elrejtik az eredeti szobrot, a nézőben azt a benyomást keltik, hogy síkbeli ábrázolást lát, és mintha Mária álló helyzetben volna. Az idők során számos másolat készült róla – olajfestmények, tézislapok, szentképek, imalapok. Közéjük tartozik a celldömöki és az óbuda-kiscelli másolat is.

A kincstári kegyképhez kapcsolódó legendát Johannes Mannesdorfer foglalta írásba 1487-ben, de ismerjük két korábbi képzőművészeti ábrázolását is (Sankt Lambrecht-i fogadalmi kép, 1430 körül Landesmuseum, Joanneum, Graz; a mariaveller bazilika főkapujának timpanonreliefje, 1438). Eszerint Nagy Lajos király csatára készülődött a nagy túlerőben lévő török ellen, és az ütközet előtti éjszakán sátrában álmot látott. Megjelent előtte Szűz Mária, és megígérte, hogy győzelemre segíti. Amikor felébredt, a jelenés bizonyosságául mellén egy

Mária-képet talált, s ezt adományozta aztán a győzelem emlékére Mariazellnek.

Az ezüstműből készült, zománcozott, heraldikai motívumokkal díszített ikon prototípusa egy feltehetően a nápolyi Anjou udvarban őrzött, Magyarországi Mária királyné végrendeletében is említett Madonna-kép volt, amelyet a hagyomány egyenesen Szent Lukácsnak tulajdonított, és amelyről az Anjou dinasztia különböző ágai utóbb számtalan replikát készíttettek reprezentációs célból. Közéjük tartozott a Mariazellnek adományozott kép is, amelyet a legújabb művészettörténeti kutatás egy Magyarországon működő ismeretlen festő munkájának tart, s így talán ezt tarthatjuk a hazai táblakép-festészet legkorábbi emlékének. A kegyes adományozásra a kiállítás prospektusa szerint 1364-ben kerülhetett sor, Nagy Lajos akkori egyetlen örököse, Erzsébet hercegnő és IV. Rudolf osztrák herceg öccse, III. Albert eljegyzése alkalmából. E képről is tömegével készültek másolatok a legkülönbözőbb műfajokban. Legkvalitásosabb, zömmel magyarországi közgyűjteményekből származó darabjai a kiállításon is láthatók, és szemléletesen mutatják a kép XIV. századtól máig töretlen tiszteletét

Mariazell filiációi Magyarországon

Celldömölk: Mariazell legjelentősebb magyarországi filiját Koptik Odó bencés szerzetes alapította 1739-ben a Vas vármegyei, akkor még csupán Dömölknek nevezett településen. Az újonnan szerveződő apátság felvirágoztatása érdekében Koptik elkészítette a mariazelli kegyszobor másolatát, amelynél hamarosan csodálatos gyógyulások történtek. 1745. november 21-én Zichy Ferenc győri püspök is felkereste a kegyszobrot, és ékköves arany koronát adományozott számára, mintegy hivatalosan elismerve annak csodatévő erejét. 1747-ben gróf Erdődy György és felesége, gróf Esterházy Terézia támogatásával és a zarándokok adományaiból Koptik Odó új templom építésébe fogott. A kegyszobrot 1748. szeptember 15-én nagyszabású barokk ünnepség keretében helyezték át az új templom kegyoltárába. A ceremónia egyik látványosságaként ünnepi ruhába öltözött leányok a magyarországi Mária-kegyképek pajzsra festett másolataival vonultak fel. A magyarországi emléktárgyakban párját ritkító becses darabok közül nyolc a kiállításon is látható. A celldömölk kegytemplom

csakhamar igen jelentős hazai búcsújáróhellyé vált, ahová a hívők szintén számos fogadalmi ajándékot vittek. A mai Magyarországon például a legtöbb votív festményt a celldömölk plébániatemplom tárháza őrzi. Legkvalitásosabb darabjaival – néhány ezüst offer, szentképek, egy litográfiai kő és egy Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, XVIII. század közepén készült rézmetszet, mely a zarándoktemplomot ábrázolja – a kiállítás rendezőinek jól sikerült illusztrálnia, hogy miként vált Celldömölk a leglátogatottabb magyarországi búcsújáróhellyé.

Óbuda-Kiscell: A franciák elleni háborúban, 1703-ban elhunyt Zichy László kétszáz aranyat és ékszereit Mariazellre hagyta. Végrendeletében azt is meghagyta, hogy örököse Magyarországon építtessen föl egy mariazellihez hasonló kápolnát. Végakarátát bátyja, Péter hajtotta végre, aki 1724-ben egy kápolnát emelt az óbudai szőlőhegyen, majd 1725 körül elkészítette a kegyszobor másolatát. Özvegye, Bercsényi Zsuzsanna a szobrot 1733-ban vitette át a család zsámbéki kastélyából az új kápolnába. A kápolnát az özvegy az általa 1738-ban ide letelepített rabváltó trinitárius rend kezelésére bízta. A rend a kápolna mellett 1745–1758 között fölépítette kolostorát és igényes kivitelű, gazdagon díszített templomát. Berendezési tárgyai II. József 1785-ös korlátozó rendelkezései nyomán szétszóródtak. Néhányuk a kiállításon most újra együtt van, így a Magyar Nemzeti Galériában őrzött Szent József halálát ábrázoló festmény és az óbudai Szent Péter és Pál plébániatemplom néhány éve restaurált Szent Ivó-mellékoltárképe. Ugyanide került a kegyszobor is, amelyet 1785. június 29-én, a templom védőszentjeinek ünnepén helyeztek el egy ugyancsak Kiscellből, a főoltárról elhozott tabernákulumra. Ez a kegyszobor a tárlat egyik különlegessége, és egyetlen olyan darabja, amely töretlenül hordozza szakrális funkcióját, hiszen kultusza ma is él. ■